

УДК 008:001.8

Петруня-Пилявська Наталія Анатоліївна

кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук

Івано-Франківськи національний технічний університет нафти і газу

Petrunia-Pilyavska Natalia

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor of the Department of Social Sciences

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

ORCID: 0000-0003-1972-7202

DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2026-5-12063>

**ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРОГЕНЕЗУ: ВІД
ПАЛЕОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ДУХОВНОСТІ ТРИПІЛЬЦІВ
ORIGINS OF UKRAINIAN CULTUROGENESIS: FROM
PALEOLITHIC CULTURE TO THE SPIRITUALITY OF THE
TRYPYLTS**

Анотація. В статті зроблена спроба комплексного дослідження витоків українського культурогенезу, аналізу трансформації палеолітичної культури в неолітичну та розкриття ролі духовності трипільців у становленні етнокультурного простору України. Особливого значення у цьому контексті набувають палеолітична та трипільська культури, які заклали підвалини подальшого розвитку української духовності.

Ключові слова: культура, культурогенез, первісне мистецтво, етногенез.

Summary. The article attempts to comprehensively study the origins of Ukrainian cultural genesis, analyze the transformation of Paleolithic culture into

Neolithic culture, and reveal the role of Trypillian spirituality in the formation of the ethnocultural space of Ukraine. Of particular importance in this context are the Paleolithic and Trypillian cultures, which laid the foundations for the further development of Ukrainian spirituality.

Key words: *culture, cultural genesis, primitive art, ethnogenesis.*

Проблема походження української культури та етнічної духовності належить до найважливіших тем сучасної гуманітарної науки. Культурогенез на території України є складним і тривалим процесом, що охоплює становлення первісної культури, розвиток міфологічного мислення, формування духовних уявлень та їх матеріалізацію у мистецьких формах. Особливого значення у цьому контексті набувають палеолітична та трипільська культури, які заклали підвалини подальшого розвитку української духовності.

Метою даної статті є комплексне дослідження витоків українського культурогенезу, аналіз трансформації палеолітичної культури в неолітичну та розкриття ролі духовності трипільців у становленні етнокультурного простору України.

Археологічні пам'ятки України засвідчують завершальний етап становлення культури людини розумної. В цей час ми бачимо початки культурогенезу на території України. Адже для України характерні всі закономірності історичного розвитку [2]. Саме тут простежуються ранні форми етнічної самоорганізації, релігійних вірувань та мистецької творчості. Культура первісної людини являла собою сукупність способів і форм діяльності, які охоплювали як матеріальне виробництво, так і духовне життя [4, с. 34].

Етнічні процеси були нерозривно пов'язані з культурогенезом. Переселення первісних племен, змішування різних етнічних груп та освоєння нових природних територій сприяли формуванню різноманітних

культурних традицій. Первісні спільноти створювали власний предметний світ, у якому матеріальні речі поєднувалися із сакральними та міфологічними уявленнями.

Особливого значення набуває верхній палеоліт — доба активного розвитку мистецтва, обрядовості та духовної культури [1, с. 51]. Саме в цей період виникають перші художні образи, що відображають світогляд людини, її ставлення до природи, тотема та духовних сил.

Палеолітичне мистецтво мало синкретичний характер [7, с. 73]. Воно поєднувало естетичну, релігійну, магічну та комунікативну функції. Наскельні зображення, статуетки жінок, символічні орнаменти та ритуальні предмети були не лише витворами мистецтва, але й засобами духовної самоорганізації первісної спільноти.

Важливою складовою світогляду первісної людини був тотемізм. Людина ототожнювала себе з певною твариною або природним явищем, вважаючи їх своїми пращурами та покровителями. Через тотем формувалося відчуття родової єдності, а мистецькі символи виконували інтегративну функцію.

Міфологічна свідомість первісної людини поєднувала реальне та фантастичне. У міфі природні сили набували людських рис, а духовний світ ставав невід’ємною частиною повсякденного життя. Саме міфологія стала підґрунтям для виникнення релігії, мистецтва та моральних норм.

Перехід від палеоліту до неоліту на території України супроводжувався глибокими змінами в господарстві, соціальній організації та духовній культурі [3, с. 112]. Інволюція палеолітичної культури означала внутрішню здатність первісної культури до саморозвитку, творчого оновлення та трансформації. Процес інволюції палеолітичної культури в неолітичну не був деградацією, - високий натуралізм та реалізм наскельних малюнків змінюється спрощенням та переходом до умовно-символічного відображення світу [12].

У мезолітичну добу відбувається вдосконалення знарядь праці, поширення мисливства і рибальства, формування нових типів господарської діяльності. Застосування лука і стріл, рибальських гачків та мікролітів значно розширило можливості людини у взаємодії з природою [3].

Разом із розвитком матеріального виробництва ускладнюється духовний світ людини. Первісні ритуали стають більш організованими, а мистецтво набуває нових форм. З’являються складні композиції, символічні орнаменти, обрядові дійства та культові практики. Культура поступово стає механізмом збереження та передачі суспільного досвіду. Через мистецтво, міфологію та обряди нові покоління засвоювали накопичені знання, норми поведінки та духовні цінності. Культура первісної людини являла собою сукупність способів і форм діяльності, які охоплювали як матеріальне виробництво, так і духовне життя [4, с. 34].

Палеолітична культура формувала цілісний світогляд, у якому людина усвідомлювала себе частиною природи. Усі природні явища сприймалися як одухотворені сили, здатні впливати на життя людини. Це породжувало культ Сонця, Води, Землі, тварин та предків.

Мистецтво залишалося невід’ємною частиною ритуальної практики. Танці, музика, театралізовані дійства та образотворчі форми виконували функцію духовної єдності спільноти. Через художню творчість людина прагнула впорядкувати світ і забезпечити гармонію між собою та природою.

Одним із найяскравіших етапів українського культурогенезу стала трипільська культура. Її розвиток був пов’язаний із переходом до відтворюючого господарства — землеробства та скотарства. Одночасно трипільська культура є фундаментом формування землеробської духовності. Саме це спричинило глибокі зміни в соціальному та духовному житті населення [4, с. 168].

Трипільська культура сформувалася під впливом балкано-дунайських культур, однак на території України набула самобутнього характеру. Вона

стала важливим етапом формування осілого способу життя, землеробської ментальності та художньо-естетичного світогляду.

Центральним елементом духовної культури трипільців була міфологія [5, с. 106]. Світ сприймався як єдність природного та духовного начал. Сонце, Вода, Місяць, Земля та родючість ставали сакральними силами, які забезпечували існування людини.

Особливого значення набуває культ жінки-матері [9, с. 47]. Жіночі статуетки символізували плодючість, народження та безперервність життя. Водночас у мистецтві поширюється культ бика як символу чоловічого начала та продуктивної сили. Мистецтво трипільців відзначалося високим рівнем розвитку. Мальована кераміка, орнаментальні композиції, антропоморфні та зооморфні зображення відображали складну систему космогонічних уявлень [10].

Орнаменти трипільської кераміки мали не лише декоративне, а й сакральне значення. Спіральні лінії, кола, хвилясті елементи символізували циклічність часу, рух Сонця, водну стихію та безперервність життя.

У трипільському суспільстві формується складніша соціальна структура. Виникають великі поселення-протоміста, розвивається ремесло, металургія та гончарство. Соціальний поділ праці сприяв розвитку духовної творчості та художньої культури [4, с. 175].

Важливу роль у житті трипільців відігравали культові обряди. Через ритуали люди прагнули встановити гармонійний зв'язок із природними силами та забезпечити добробут громади. Мистецтво ставало засобом духовної комунікації та колективного самоусвідомлення.

Трипільська культура вплинула на подальший розвиток української культурної традиції, культурного простору [8, с. 39]. Її духовні та естетичні елементи — культ землі, символіка родючості, орнаментальність, сакралізація природи — збереглися в народній культурі, обрядах і мистецтві наступних епох.

Однією з визначальних рис первісної культури на території України була нерозривна єдність сакрального та естетичного начал. Мистецтво не існувало окремо від релігії, моралі чи господарської діяльності. Воно було способом осмислення світу та формою духовного самовираження.

Палеолітичні та трипільські мистецькі форми демонструють прагнення людини не лише відобразити дійсність, але й вплинути на неї через символічні дії. Магічні ритуали, танці, орнаменти, скульптура та живопис були засобами духовної взаємодії з природою.

Культура виконувала функцію соціальної пам'яті. Вона забезпечувала спадковість поколінь, передавала накопичений досвід та формувала етнічну самосвідомість. Саме завдяки культурі духовні цінності первісних спільнот не зникали, а трансформувалися відповідно до нових історичних умов.

Розвиток художньої творчості свідчить про поступове ускладнення внутрішнього світу людини. Від простих символів та тотемічних образів первісне мистецтво переходить до складних космогонічних композицій, які відображають структуру світу та місце людини в ньому.

Український культурогенез формувався як безперервний процес взаємодії людини, природи та духовного світу. Первісна культура створила фундамент тих духовних традицій, які згодом набули розвитку в історичній культурі українського народу.

Витоки українського культурогенезу сягають доби палеоліту, коли формувалися перші форми духовної творчості, міфологічного мислення та мистецького самовираження. Первісна культура на території України мала синкретичний характер і поєднувала матеріальні, релігійні та естетичні елементи.

Перехід від палеоліту до неоліту супроводжувався розвитком господарства, ускладненням соціальної структури та поглибленням духовної культури. Особливого значення набуває трипільська культура, яка

започаткувала новий етап розвитку землеробської цивілізації та художньо-естетичного світогляду.

Духовність трипільців була заснована на сакралізації природи, культі родючості та міфологічному осмисленні космосу. Її мистецькі форми стали важливим чинником формування етнічної самосвідомості та культурної традиції.

Таким чином, палеолітична та трипільська культури становлять фундамент українського народу, як автохтонного [13] та українського культурогенезу, в якому закладені основи духовності, символічного мислення та естетичного світосприймання українського народу.

Література

1. Бунятян К.П., Мурзін В.Ю., Симоненко О.В. На світанку історії. К., 1998.
2. Генінг В.Ф. Соціальні форми первісності. *Археологія*. 1989. № 4.
3. Етнічна історія давньої України. К., 2000.
4. Історія української культури: У 5 тт. Т.1. К., 2001.
5. Козловський В.П. Культура слов'ян: генезис і функції. К., 1996.
6. Коцюбинський В.Й. Привласнення: соціальні аспекти. К., 1999.
7. Леві-Брюль. Первобытное мышление. М., 1936.
8. Липа Ю. Призначення України. Львів, 1992.
9. Павленко Ю.В. Передісторія давніх Русів у світовому контексті. К., 1994.
10. Пассек Т.С. Периодизация трипольских поселений. М.-Л., 1949.
11. Полонська-Василенко Н.Д. Історія України. К., 1995.
12. Рудинський М.Я. Кам'яна Могила. К., 1961.
13. Щербаківський В. Кам'яна доба. Мюнхен, 1947.